

§ 1. Класіцызм і рамантызм: розум і пачуцці

Мяжа XVIII—XIX стагоддзяў у Еўропе адзначылася ўзрушэннямі: Вялікая французская рэвалюцыя, падзелы Рэчы Паспалітай, напалеонаўскія войны... XIX стагоддзе — эпоха шырокіх палітычных і сацыяльных рухаў — з самага пачатку аказалася насычаным культурнымі супярэчнасцямі. Гэта ўскладніла карціну развіцця мастацтва і вывела яго на новы этап.

XIX стагоддзе — як эпоха ў гісторыі мастацтва — умоўна займае перыяд ад Вялікай французскай рэвалюцыі да Першай сусветнай вайны.

Тэндэнцыі развіцця мастацтва XIX стагоддзя	Іх праяўленні
Дэмакратызацыя	Калі раней галоўным заказчыкам мастацкіх твораў выступала эліта грамадства — царква і арыстакратыя, то пасля рэвалюцый Новага часу да іх далучыліся і прадстаўнікі іншых сацыяльных слаёў. Гэта прывяло да пашырэння жанраў і тэм у мастацтве.
Зніжэнне долі рэлігійнага і павелічэнне долі свецкага мастацтва	Рэлігійны жанр — вядучы ў еўрапейскай культуры з эпохі Сярэднявечча — саступіў свае пазіцыі больш «прыземленым» і дэмакратычным жанрам: пейзажу, партрэту, нацюрморту, бытавой і гістарычнай карціне.
Камерцыялізацыя	Канчаткова склалася сістэма мастацкага рынку. Калі раней мастакі пісалі творы на заказ, то цяпер усё часцей працавалі на продаж. У мастацкіх салонах майстры выстаўлялі гатовыя карціны, дзе іх дэманстравалі і прадавалі публіцы.
Творчая свабода мастака	Мастакі атрымалі свабоду ў выбары тэм і сюжэтаў твораў, адкрыта выказваючы ў іх уласны погляд на свет. Аднак гэта нярэдка абарочвалася канфліктамі з грамадствам. Калі майстар аказваўся наватарам і значна аспярэджваў свой час, ён становіўся незразумелым сучаснікам і таму незапатрабаваным. Гэтую трагедыю, незнаёмую мастакам папярэдніх эпох, перажыла большасць яркіх і па-сапраўднаму арыгінальных майстроў Новага часу.

Тэндэнцыі развіцця мастацтва XIX стагоддзя	Іх праяўленні
Падзел на афіцыйнае (больш кансерватыўнае) і неафіцыйнае (наватарскае) мастацтва	У XIX стагоддзі мастацтва падзялілася на два рэчышчы: афіцыйнае і процілеглае наватарскае. Афіцыйнае мастацтва падтрымлівалася дзяржавай, акадэміямі мастацтваў і шырокай публікай. Яно грунтавалася на правяраных часам ідэалах Антычнасці і Рэнесансу. Мастакі-наватары шукалі новыя шляхі ў мастацтве. Іх барацьба з састарэлымі поглядамі стала на гэтым этапе галоўным рухавіком мастацкага прагрэсу.
Распад стылявога адзінства	У культуры XIX стагоддзя нельга вылучыць адзін вядучы стыль. Мастацтва развівалася занадта імкліва, і такі стыль не паспяваў сфарміравацца. Мастацкую карціну стагоддзя вызначалі некалькі стыляў і мноства кірункаў, якія існавалі паралельна і звычайна ў барацьбе адзін з адным. Свайго піку стылявое драбненне дасягнула да канца стагоддзя, калі ўжо амаль кожны вялікі мастак уяўляў сабой асобны стыль.

XIX стагоддзе — новая эпоха ў мастацтве. XIX стагоддзе можна назваць уверцюрай да гісторыі сучаснага мастацтва. Бо тыя рысы, якія адрознівалі гэтую эпоху ад папярэдніх, захоўваюцца і ў мастацтве нашага часу.

Галоўным мастацкім цэнтрам Еўропы ў XIX стагоддзі быў Парыж. Тут праходзілі самыя аўтарытэтныя выстаўкі — знакамітыя Салоны. У Парыж з усяго свету імкнуліся калекцыянеры і аматары мастацтва, прыезджалі на вучобу маладыя мастакі. Менавіта Францыя стала радзімай многіх мастацкіх кірункаў XIX стагоддзя.

Угадайце, якая еўрапейская краіна была лідарам у мастацтве Адраджэння і барока. Як вы думаеце, чаму ў XIX стагоддзі цэнтр мастацкага жыцця перамясціўся ў французскую сталіцу?

Класіцызм — афіцыйны стыль у мастацтве XIX стагоддзя. *Класіцызм** — стыль, заснаваны на перайманні мастацтва Антычнасці. Ён узнік у Францыі яшчэ ў XVII стагоддзі і ўмацаваўся ў эпоху Асветніцтва. У XIX стагоддзі класіцызм стаў афіцыйным мастацкім стылем у большасці дзяржаў.

* Паняцці, вылучаныя колерам, прапануюцца ў слоўніку. Не патрабуюць завучвання на памяць.

Мастацтва класіцызму — узвышанае і прыгожае. У ім панавалі сюжэты са старажытнай гісторыі і міфалогіі. У архітэктуры класіцызму пераважаў высакародны ордэр з ідэальнымі прапарцыямі. Але гэтае мастацтва было адарвана ад рэальнасці. Нават партрэты пэндзля майстроў-класіцыстаў больш нагадвалі выявы не канкрэтных людзей, а прыгожых антычных багоў і багін.

Карціны *Жана Агюста Дамініка Энгра* — мэтра французскага класіцызму — бездакорныя па сваім выкананні. Усе дэталі старанна выпісаныя, кожная лінія вывераная і адточаная, жывапісная паверхня выгладжаная да люстранога бляску... Але ад гэтага ідэальнага жывапісу павявае холадам, бо ў творах класіцызму дасканаласць формы стаяла вышэй за яе пачуццёвае напаўненне.

Хутчэй да розуму, а не да сэрца глядача звернутая скульптура дацкага майстра *Бэртэля Торвальдсена*. Яго вобразы не ўзаемадзейнічаюць з навакольным светам. Яны замкнёныя на сабе, быццам акрэсленыя строгім контурам. Іх гладкая паверхня, гранічна выразныя аб'ёмы, ясны сілуэт — апагей дасканалай чыстай прыгажосці. І адначасова — вяршыня абыякавасці твора да свету глядача.

Жан Агюст Дамінік Энгр. Партрэт Напалеона на імператарскім троне (1806 г.)

Бэртэль Торвальдсен. Ганімед, які корміць Зеўсавага арла (1817 г.)

Успомніце ўжо вядомую вам карціну «Клятва Гарацыяў» французскага мастака-класіцыста *Жака Луі Давіда*. Якія рысы класіцызму яна дэманструе?

Класічныя ідэалы ў мастацтве Беларусі. *Палацава-паркавы ансамбль з Петрапаўлаўскім саборам у Гомелі* — яскравы помнік класіцызму ў архітэктуры Беларусі. Яго адрозніваюць бездакорныя класічныя формы. Храм выкананы ў строгім дарычным ордэры і не мае скульптурных упрыгажэнняў. Чатыры шасцікалонныя порцікі (па адным на кожным фасадзе) вызначаюць яго ідэальна ўраўнаважаную кампазіцыю, цэнтр якой адзначаны вялікім купалам.

Вяршыняй беларускага жывапісу эпохі класіцызму з’яўляюцца карціны *Іосіфа Аляшкévіча*, які вучыўся спачатку ў Вільні, а затым у Францыі ў Жана Агюста Дамініка Энгра. Па сваёй творчай манеры «*Партрэт маладой жанчыны*» беларускага жывапісца нагадвае найлепшыя работы яго настаўніка. Невядомая дама апранутая па модзе пачатку XIX стагоддзя: яе светлая сукенка простага сілуэта падобная да грэчаскай тунікі. Строгую высакароднасць строю адцяняе ярка-чырвоны шаль. Адточанай, «мармуровай» прыгажосцю дзівяць выдатна напісаныя твар, плечы і рукі жанчыны. Лаканічная кампазіцыя і бездакорны малюнак надаюць партрэту тую ступень закончанасці, якую так шанавалі класі-

Архітэктар Джон Кларк. Петрапаўлаўскі сабор у Гомелі, Беларусь (1808—1819 гг.)

Іосіф Аляшкевіч.
Партрэт маладой
жанчыны
(1810-я гг.)

цысты. Спакой мадэлі, яе ясны ціхамірны погляд пераканаўча даносяць да гледача ідэю гармоніі чалавека і свету — асноўную ідэю класіцызму.

Параўнайце партрэты пэндзля Ж. А. Д. Энгра і І. Аляшкевіча на старонках параграфа і на кампакт-дыску. Знайдзіце ў іх жывапісе падобныя рысы. Дакажыце, што творы створаныя ў адным стылі.

Рамантызм — новы погляд на свет. У поўным бурлівых падзей XIX стагоддзі ідэі класічнай прыгажосці і гармоніі многім здаваліся залогам жаданага парадку і стабільнасці. Арыентаванае на залаты век Антычнасці, мастацтва класіцызму стварала радасную ілюзію яго адраджэння. Але гэта не адпавядала рэчаіснасці: пасля жахаў Вялікай французскай рэвалюцыі грамадства ўжо не верыла, што свет уладкаваны разумна і гарманічна. На хвалі глыбокага расчаравання ў ідэях эпохі Асветніцтва паўстаў рамантызм як процілегласць класіцызму.

Рамантызм — гэта не стыль, а толькі кірунак у культуры, які праявіўся ў літаратуры, музыцы і выяўленчым мастацтве. Рамантыкі бачылі свет інакш, чым класіцысты. Іх светапогляд можна вызначыць словамі нямецкага філосафа *Фрыдрых Шэлінга*, які казаў пра «раскаванасць чалавечага духу». Асновай асноў для класіцыстаў з'яўляўся розум — рамантыкі апявалі стыхію пачуццяў.

**Тэадор
Жэрыко.** Афіцэр
конных егераў
імператарскай
гвардыі, які ідзе
ў атаку (1812 г.)

Іх мастацтва было больш эмацыянальным і адкрытым: яно захапляла глядача моцнымі перажываннямі. Класіцызм сцвярджаў непахіснасць правіл і аўтарытэтаў, патрабаваў падпарадкавання чалавека грамадству — рамантызм выступаў за свабоду ва ўсіх яе праявах. Класічныя вобразы імкнуліся да гармоніі і стабільнасці — свет рамантычных герояў вызначаўся бурнай дынамікай і кантрастамі.

Ужо ў самой назве карціны «Афіцэр конных егераў імператарскай гвардыі, які ідзе ў атаку» французскага мастака Тэадора Жэрыко заяўлена тое дынамічнае напружанне, якое пранізвае твор. Разгараюцца конь, што ўстаў на дыбкі, ледзь не перакульвае вершніка. Смелая дыяганальная кампазіцыя нібы разрывае прастору карціны. Усё вакол ахоплена выбліскамі агню і клубамі дыму. Нястрымны парыў і зачараванне боем спалучаюцца з трывожным адчуваннем магчымай катастрофы.

Выдатныя творы ніколі не старэюць, калі іх крыніцай з'яўляецца непадробнае пачуццё. Я шкадую людзей, якія працуюць холадна і спакойна.

Эжэн Дэлакруа. «Дзённік»

Рамантызму ўласцівае драматычнае светаадчуванне. Асновай жыцця рамантыкі лічылі не гармонію, а канфлікт. У жывапісе гэтую ідэю яны ўвасаблялі з дапамогай дынамічнай кампазіцыі, рэзкіх ракурсаў, інтэнсіўных спалучэнняў колераў, моцных кантрастаў святла і ценю.

Карціна Т. Жэрыко была скончана адначасова з уступленнем Напалеона Банапарта ў Маскву. Яна напоўнена пераможнымі інтанацыямі. Аднак разгублены твар афіцэра кантрастуе з агульным бравурным характарам твора. Як гэта можна растлумачыць з пазіцыі рамантызму?

Сучаснасць як гістарычная драма. Рамантыкі глядзелі на свет больш шырока, чым класіцысты. Як відавочцы глабальных гістарычных узрушэнняў, яны прысвячалі свае творы не толькі мінуламу, але і тым падзеям сучаснасці, якія асабліва хвалявалі іх.

На драматычныя падзеі вайны за незалежнасць Грэцыі глава французскіх рамантыкаў *Эжэн Дэлакруа* адгукнуўся *работай «Разня на Хіясе»*. У ёй мастак адлюстраваная трагічную смерць ад рук турэцкіх карнікаў мірных жыхароў

Эжэн Дэлакруа.
Разня на Хіясе (1824 г.)

вострава Хіяс. Праз няроўнае сутыкненне бязлітасных прыгнятальнікаў і іх ахвяр Дэлакруа выказаў характэрнае для рамантызму адчуванне жыцця як жорсткай барацьбы і трагічнага дысанансу.

У сваім «Дзённіку» Э. Дэлакруа пісаў: «Мы жывём у навальнічны час, калі ўвесь свет пранізваюць маланкі...» Знайдзіце пацверджанне гэтага погляду ў мастацкіх творах майстра, прадстаўленых у параграфе: «Свабода, якая вядзе народ» (с. 4) і «Разня на Хіясе».

Канфлікт чалавека і свету ў мастацтве рамантызму. Цэнтральным вобразам у мастацтве рамантызму была яскравая асоба, галоўная характарыстыка якой — здольнасць глыбока і моцна адчуваць. «*Партрэт донны Ісабэль дэ Порсель*» пэндзля іспанскага мастака *Франсіска Гоі* дзівіць адкрытасцю і інтэнсіўнасцю эмоцый гераіні. Імкліва павярнуўшыся, жанчына горда і смела глядзіць удалячынь. Ва ўсім яе абліччы адчуваецца дзёрзкая незалежнасць і самасцвярджэнне — амаль выклік навакольнаму свету. Спіралепадобны рух фігуры, ахінутай віхурай чорных карункаў, перадае ўсплёск унутранай энергіі маладой іспанкі, яе вогненны тэмперамент.

Франсіска Гоя.
Партрэт донны
Ісабэль дэ
Порсель (1806 г.)

Вазьміце на заметку...

У пошуках незвычайнага

Палкай натуры рамантычнага героя цесна ў рамках звычайнага жыцця. Ён ці бунтуе, уступаючы ў канфлікт з рэальнасцю, ці бяжыць ад яе, спадзеючыся дзесьці ў іншым месцы знайсці ўвасабленне сваіх мар. Мастакі-рамантыкі заглыбляліся альбо ў свет сваіх фантазій, ствараючы часам неверагодныя і нават містычныя вобразы, альбо ў свет мінулага. Асабліва іх прыцягвалі таямнічае Сярэднявекі і ўсходняя экзотыка.

Для Э. Дэлакруа важнай крыніцай натхнення сталі паездкі ў Марока і Алжыр. Урачысты выезд султана, шумныя арабскія святы, паляванне на дзікіх звяроў... У гэтых сюжэтах мастак знайшоў яркасць і паўна-ту жыцця, да якіх імкнулася яго неўтаймоўная натура. Нават самы банальны матыў, як у карціне «Мараканец, які сядлае каня», мастак ператвараў у хвалюючае, рамантычнае відовішча. Адмовіўшыся ад абавязковага для класіцызму адточанага малюнка, жывапісец узмацніў колер. Ударамі пэндзля ён ажывіў яго і прымусіў вібраваць. Гладкую, як люстэрка, паверхню карціны замяніў «кіпеннем» фарбаў. Гэта ўдыхнула ў палатно адчуванне бурнага, актыўнага жыцця.

Эжэн Дэлакруа. Мараканец, які сядлае каня (1855 г.)

Мастак-класіцыст Ж. А. Д. Энгр пагардліва зазначаў, што Э. Дэлакруа «піша шалёнай мятлой». Як вы думаеце, што меў на ўвазе і чым раздражняўся аўтарытэтны майстар?

Рамантычны герой жыве сэрцам і не прызнае довадаў розуму. Ён імкнецца да свабоды самавыяўлення і таму нярэдка ўступае ў канфлікт з рэчаіснасцю, якая яго не задавальняе. У некаторых творах супрацьстаянне Чалавека і свету набывае глабальны характар, як, напрыклад, у карціне «Вандроўнік над морам туману» нямецкага мастака *Каспара Давіда Фрыдрыха*. Фігура самотнага вандроўніка высіцца на грэбені стромкай скалы. Перад ім расхінаецца велізарны свет — бяскрайняя прастора неба, мора і гор. Таямнічая стыхія зачароўвае,

**Каспар Давід
Фрыдрых.**
Вандроўнік над
морам туману
(1818 г.)

жахае і прыцягвае чалавека. Ён нібы жадае памерацца з ёй сіламі. Кампазіцыйны разрыў паміж выразна выпісанай, абмежаванай прасторай першага плана і бязмежнымі далямі, агорнутымі клубамі туману, стварае напружанне ў карціне. Гэта ўзмацняе драматызм дыялогу Чалавека і свету.

Успомніце рамантычных герояў з літаратурных твораў. Якія рысы характару ім уласцівыя? Хто з іх з'яўляецца для вас асабліва прывабным? Чаму?

Нацыянальныя ідэі беларускага рамантызму. У кожнай краіне рамантызм меў свае асаблівасці. На беларускіх землях ён быў звязаны з ідэямі нацыянальна-вызваленчага характару. Пад уплывам рамантызму *Ян Дамель* і *Януарый Сухадольскі* з асаблівым гонарам пісалі карціны, прысвечаныя слаўнай гісторыі Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай.

Сапраўдным маніфестам рамантызму можна назваць «*Партрэт Адама Міцкевіча на скале Аю-Даг*» пэндзля *Валенція Ваньковіча* — самага паслядоўнага рамантыка ў айчынным жывапісе. З таленавітым паэтам Адамам Міцкевічам мастак пазнаёміўся ў Віленскім універсітэце, дзе яны абодва вучыліся. Неўзабаве за актыўную дзейнасць у патрыятычных студэнцкіх гуртках Міцкевіча арыштавалі і выслалі спачатку ў Санкт-Пецярбург, а затым у Крым. У Пецярбургу, куды Ваньковіч пераехаў, каб працягнуць мастацкую адукацыю, сябры часта сустракаліся. Там і быў напісаны знакаміты партрэт.

На карціне прадстаўлены ўзнёслы рамантычны вобраз паэта. Адам Міцкевіч стаіць на фоне горнага крымскага пейзажу ў накінутай на плечы каўказскай бурцы — сімвале свабодалюбных горцаў — і натхнёна глядзіць удалячынь. Абапіраючыся на скалу, галавой ён амаль кранаецца палымнеючых аблокаў, а яго думкі і пачуцці імкнуцца яшчэ вышэй. Блізкасць навальнічнай стыхіі не страшыць паэта: яна сугучная яго палкай душы. Выразны профіль Міцкевіча — як на рымскай манеце — сцвярджае на стагоддзі ролю яго асобы ў нацыянальнай гісторыі.

**Валенцій
Ваньковіч.**
Партрэт Адама
Міцкевіча на скале
Аю-Даг (1828 г.)

У карціне В. Ваньковіча ёсць некалькі красамоўных сімвалаў. Чырвоны шаль героя — гэта дэталі касцюма грэчаскіх паўстанцаў. Ён звязвае вобраз Міцкевіча з вобразам паэта-рамантыка Джорджа Байрана, які загінуў на вайне за незалежнасць Грэцыі. Знайдзіце ў творы іншыя сімвалы і расшыфруйце іх з дапамогай інфармацыйных крыніц.

Романтызм быў адказам культуры на крызіс эпохі Асветніцтва. Адмаўляючы класічныя ідэі вечнай гармоніі, парадку і стабільнасці, рамантыкі апявалі свабоду асобы і творчасці, стыхію пачуццяў, жыццё як рух і барацьбу. Яны прапаноўвалі больш эмацыянальнае і дынамічнае мастацтва, здольнае выявіць супярэчнасці сучаснага ім свету.

Пытанні і заданні

1. Ахарактарызуйце асаблівасці класіцызму, выкарыстоўваючы прыклады мастацкіх твораў, прадстаўленых у параграфе. Падумайце, чаму менавіта гэты стыль атрымаў статус афіцыйнага ў мастацтве XIX стагоддзя.

2. У першай калонцы табліцы пералічаны характэрныя рысы рамантычнага светапогляду. Запоўніце другую калонку (у сшытку), праілюстравашы кожную з іх прыкладам канкрэтнага мастацкага твора.

Асаблівасці рамантычнага светапогляду	Мастацкія творы
Непрыманне звычайнай рэальнасці	
Свабода асобы	
Прырода як вобраз некіруемай стыхіі	
Жыццё як барацьба	
Цікавасць да гісторыі, міфалогіі, фальклору	
Кулыг таямнічага і экзатычнага	

3. У пейзажным жывапісе рамантыкаў былі распаўсюджаны матывы буры, навалы, вяржэння вулкана і інш. Падумайце, чаму. Разгледзьце карціну «Дзявяты вал» рускага мастака *Івана Айвазоўскага*. Якія рысы рамантызму вы ў ёй бачыце?

**Іван
Айвазоўскі.**
Дзявяты вал
(1850 г.)

Творчая майстэрня

4. Адкрытае супрацьстаянне мастакоў-рамантыкаў і класіцыстаў пачалося ў 1824 годзе, калі на выстаўцы ў Парыжскім салоне ў адной зале апынуліся работы Э. Дэлакруа «Разня на Хіясе» і Ж. А. Д. Энгра «Аб'яцанне Людовіка XIII». Зусім розныя па стылі выканання, карціны выклікалі бурную рэакцыю публікі. Энгра хвалілі, а Дэлакруа лаялі. Уявіце сябе наведвальнікам гэтай выстаўкі. Падрыхтуйце два выступленні: адно як пахвалу Энгра, другое — у абарону Дэлакруа. Разыграйце ў класе славесную баталію паміж прыхільнікамі класічнага і рамантычнага мастацтва. Хто пераможа?

Вазьміце на заметку...

Кампрамісы ў творчасці рускіх рамантыкаў

У Расіі, ва ўмовах моцнай цэнтралізаванай дзяржавы, рамантызм — дзіця свабоды — не мог стаць такім магутным і радыкальным рухам, як у Еўропе. Ён звычайна выступаў у формах кампрамісу з класіцызмам. Бліскучым узорам такога мастацтва з’яўляецца творчасць *Карла Брулова*. Паспрабаваўшы асобныя прыёмы рамантызму прывіць класічнаму жывапісу, мастак атрымаў настолькі эфектны вынік, што яго слава ўзнеслася да нябёсаў. Карціну Брулова «Апошні дзень Пампеі», якая паказвае трагічную гібель старажытнага горада, публіка з захапленнем прымала і ў Расіі, і ў Еўропе.

Карл Брулоў. Апошні дзень Пампеі (1830—1833 гг.)

Матыў катастрофы, драматычнае супрацьстаянне чалавека і стихіі, светлавая кантрасты, дынаміка форм, павышаная эмацыянальнасць... Гэтыя напрацоўкі рамантызму майстар бліскуча злучыў з адточаным, акадэмічна правільным малюнкам, скульптурнай выразнасцю форм, па-тэатральнаму складанай, велічнай кампазіцыяй і абавязковай для класіцызму ідэалізацыяй. Пасля Брулова падобны дэкаратыўны варыянт рамантызму развівалі многія рускія мастакі...

У карціне «Апошні дзень Пампеі» К. Брулоў адлюстравваў і сябе — у вобразе мастака, які ўцякае, трымаючы на галаве скрыню з фарбамі. Як вы думаеце, якую ролю ў кампазіцыі твора адыгрывае аўтапартрэт? Адкажыце вам падкажа матэрыял на дадатковай старонцы.